

Phronèsis

VAKBLAD VOOR TOEGEPASTE FILOSOFIE

NUMMER 10 - JAARGANG 3 | € 6,00

Pandemie op je bord

Wilma Mulder onderzoekt of de coronacrisis het begin is van een nieuw sociaal contract.

"Een nieuw voedsellandschap lijkt met een zevenmijlstep dichterbij te komen."

Oorlogsmetaforen en andere beeldspraak in coronatijd

Martin Slagter over taalgebruik tijdens deze coronacrisis.

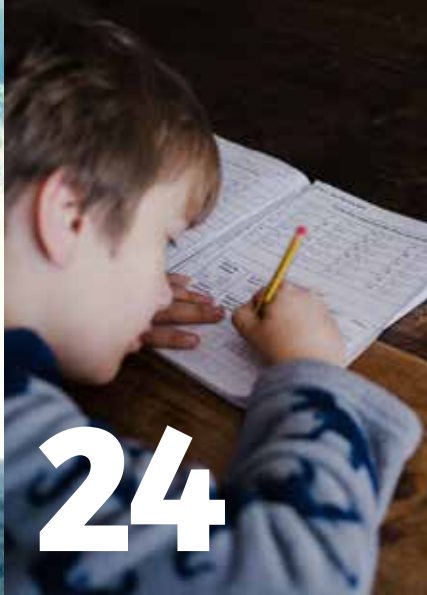
"We zijn 'in strijd' met het virus, 'in oorlog' zelfs."

6

18

24

© FOTO: ERWAN HESRY

Artikelen

6 Pandemie op je bord
Wilma Mulder

20 Oorlogsmetaforen en andere beeldspraak in coronatijd
Martin Slagter

24 Een mening of twee, maar verder geen flauw idee
Xander Dunki Jacobs

Aanstormend talent

28 "Alleen maar zeggen 'dit vind ik', is nooit genoeg"
Interview met lerarenopleider Barry Mahoney
Bo Kok

Terugkerende rubrieken

4 Voor u gespot

14 Boekenplank

16 Denkertje

18 Filmkast

27 Column

Voorwoord

Ik merk een gevoel van boosheid en verdriet als men spreekt over 'het nieuwe normaal'. Hoezo? Dit omgaan met elkaar is niet normaal! Het is slechts een tijdelijk abnormaal! Taalgebruik is van belang. Dat lezen we in het stuk van Martin Slagter over het gebruik van metaforen in deze 'coronacrisis'. Je kunt er echter ook anders naar kijken. Uitleggen immers waar die boosheid en dat verdriet vandaan kwamen, lukte me niet. 'Een kinderachtige reactie,' zei een vriend laatst tegen me. 'Kijk er wat meer lachend tegenaan.' De opmerking zette me aan het denken. En toen kwam dit woord op m'n pad: 'anti-fragiel'. Uit het boek van Nassim Taleb. We hebben geen zekerheid. Er is ook geen zekerheid dat alles weer 'normaal' wordt. En als het dat wordt, is dat dan goed? Voorspellingen doen op basis van ge-

beurtenissen uit het verleden werkt niet. Dat is maar schijnzekerheid. Laten we er op een anti-fragiele manier naar kijken. Voor mij is dat: de kwetsbaarheid van het op dit moment misschien tijdelijke 'nieuwe normaal' opzoeken. En oog krijgen voor de positieve aspecten ervan. Zoals de 'foute' dynamiek van de voedselproductie die naar boven komt. Wilma Mulder onderzoekt of dit het begin kan zijn van een nieuw sociaal contract. Het kan toch haast niet anders dan dat hier wat 'goeds' uitkomt? En ja, ik benader het dan maar met humor. Met m'n karretje door de supermarkt. Oogcontact maken om te kijken wat de ander van plan is. Misschien wel meer contact dan anders. P

Colofon

Vakblad voor toegepaste filosofie

REDACTIE

Wilma Mulder
Alex Passchier
Martin Slagter
Arend Steunenberg

HOOFDREDACTIE

Yessie Vanden Branden

EINDREDACTIE

Martin Slagter

REDACTIE-ADRES EN

CONTACTGEGEVENS
Akelei 2 | 4007 TA Tiel
E-mail: contact@phronesismagazine.nl

VORMGEVING | DRUKWERK

Kevin Leijten
Practicum Printmanagement BV, Soest

FOTO OMSLAG

Damien Kuhn

UITGAVE

Phronésis is een uitgave van Hogeschool voor Toegepaste Filosofie (HTF) B.V. en verschijnt drie keer per jaar.

DIRECTIE

Martin Slagter

AUTEURS NUMMER 10

Xander Dunki Jacobs
Bo Kok

WILMA MULDER

Wilma Mulder
Alex Passchier
Martin Slagter
Sjoerd Slagter
Yessie Vanden Branden

ABONNEMENTEN

Een jaarabonnement op Phronésis (drie nummers) kost 15 euro. Losse nummers kosten 6,00 euro. Een abonnement aanvragen kan via contact@phronesismagazine.nl

ARTIKEL

Wilt u een artikel schrijven voor Phronésis? Of wilt u reageren op een

artikel? De redactie ziet uw ideeën, reacties en brieven graag tegemoet. U kunt deze sturen naar redactie@phronesismagazine.nl

ADVERTENTIES

Wilt u adverteren in Phronésis? Stuur dan een mail naar redactie@phronesismagazine.nl

WEBSITE

www.phronesismagazine.nl

Yessie Vanden Branden

Yessie heeft boekwetenschappen gestudeerd aan de Universiteit Leiden. In 2016 rondde ze de basisclassificatie van de HTF af. Ze schrijft artikelen voor De Dakhaas en is professioneel met tekst bezig bij haar eigen bureau Yessie Schrijft.

Voor u gespot

© FOTO: HUIDHONGER

Huidhonger

Misschien wel het woord van dit voorjaar. Een intens verlangen om aangeraakt te worden. Iets waar we met z'n allen mee in aanraking (ha!) komen tegenwoordig. Lieza Röben maakte er een film over. Kijk 'm online via 2 Doc. Trouwens, een boom knuffelen wil ook wel eens helpen. Dat weten ze in IJsland ook. Ze veegden er expres de sneeuw voor weg.

Dimitri Verhulst doet (dagelijks) verslag van zijn ervaringen tijdens de coronapandemie.

Verhulst doet verslag

Dimitri Verhulst deed (dagelijks) verslag van zijn ervaring tijdens de coronapandemie. Hoe is het leven als je woont op een leeg Frans platteland? Wat merk je van de lockdown en social distancing? Verandert er eigenlijk wel zoveel aan het leven als je schrijver bent en altijd al gewend bent aan thuis zitten? <https://uitgeverijpluim.nl/nieuws/verhulstdoetverslag>

Goed eten

In 'Goed eten, filosofie van voeding en landbouw' (Uitgeverij Vantilt, 2018) gaat filosoof Michiel Korthals in op ethische en praktische vragen over ons eten. Hij onderzoekt hoe consumenten, overheden en marktpartijen samen kunnen werken aan een robuuster, smaakvoller en meer ethisch verantwoord voedsellandschap.

De blote zon van Isaac Asimov

Met enige afkeer las ik de synopsis van dit boek uit 1957. "Voor u afgestoft" dus (credits naar redactielid Wilma). Het is het tweede boek in zijn Robot-City reeks, science-fiction detectiveverhalen. Op de planeet Solarië hebben ze social distancing to the max doorgevoerd. We zien deze 'abnormale' tradities, gewoontes en cultuur door de ogen van Baley. De Aardbewoner die een moord komt onderzoeken. In plaats van gezond onder de grond te leven

in overvolle stalen holen, zoals op Aarde, woont hier maar een handvol mensen op geïsoleerde landgoederen, omringd door een leger van robots. Robots zijn er in de meerderheid en de grootte van de menselijke populatie wordt streng gecontroleerd. Vanaf de geboorte worden mensen geleerd om contact te vermijden. Noodzakelijk contact wordt gezien als vies. Wellicht relevant om alvast even kennis te maken met ons 'nieuwe normaal'?

The Biggest Little Farm

Heb je deze docu over een groene boerderij in Californië nog niet gezien? Nu is de tijd. Over samenwerken met de natuur gesproken. Hun ideale achterna realiseren John en Molly ten noorden van Los Angeles hun droom: een boerderij in harmonie met de natuur. Een documentaire waarvan iedere romantische ziel smelt. Kijk 'm bijvoorbeeld op Cinetree.

the Biggest little Farm

Pandemie op je bord

Coronacrisis begin van een nieuw sociaal contract?

Door: Wilma Mulder

In 2016 verscheen het Nationaal Veiligheidsprofiel: 'Een All Hazard overzicht van potentiële rampen en dreigingen die onze samenleving kunnen ontwrichten'. In dit rapport is verkend hoe groot de kans is op rampen als bijvoorbeeld zonestormen, cyberaanvallen en stralingsongevallen. Ook de kans op zoönosen en humane infectieziekten is geïnventariseerd.

In het rapport werd de kans op ernstige humane infectieziekten geschat op 20% in de daaropvolgende vijf jaar. Het coronavirus wordt in dit rapport al met naam genoemd. De Nationale Veiligheidsraad heeft de komst van een 'pandemieverzoorzaker' als Covid-19 dus al keurig voorspeld en daar zijn ook maatregelen op genomen. Of die maatregelen voldoende waren, is een discussiepunt; de impact op onze voedselsituatie is nogal summier beschreven.

VEEDICHTHEID

Het coronavirus is een infectieziekte met een veronderstelde zoönotische (dierlijke) oorsprong. Deze keer ontstaan in China, waar veel (semi-) wilde dieren worden geconsumeerd. (Overigens is deze consumptie inmiddels aan banden gelegd). Maar het kan net zo goed ontstaan in Nederland, sterker nog, in het Nationaal Veiligheidsrapport is de zeer

waarschijnlijke verwachting uitgesproken dat wij opnieuw te maken krijgen met zoönose, omdat Nederland een buitengewoon hoge vee-dichtheid heeft. Eerder leidde dit al tot onder andere de Q-koorts en de vogelgriep.

Wat in alle scenario's uit het Nationaal Veiligheidsrapport blijmoedig overeind blijft, is de verwachting dat er geen gebrek aan primaire levensbehoeften ontstaat. Oftewel, er blijft voldoende water, voedsel en lucht.

**Tonnen melk
worden gedumpt, duizen-
den eieren kapotgeslagen.**

NIJPEND

Toch zijn er behoorlijke barsten zichtbaar in ons voedselsysteem. De coronacrisis onthult kwetsbaarheden die niet eerder, en zeker niet in samenhang met elkaar, zichtbaar zijn gemaakt. In Nederland worden noodkreten geslaakt vanwege, bijvoorbeeld, onverkoopbare aardappels. Niet omdat die opeens zijn bedorven, maar omdat horeca- en exportorders zijn geannuleerd. Er is minder vis beschikbaar omdat de vloot niet uitvaart. Er staan containers met voedsel te vergaan omdat er geen mensen beschikbaar zijn om te lossen. Oogsten kunnen niet van het land worden gehaald, omdat er onvoldoende arbeiders beschikbaar zijn. Het gebrek aan arbeidskrachten is zelfs zo nijpend, dat Land- en Tuinbouw organisatie LTO een taskforce Arbeid heeft ingesteld. Ook de Voedselbanken kampen met problemen, niet alleen doordat er meer mensen een beroep op doen maar ook doordat er gaten in de aanvoer vallen en veel vrijwilligers niet meer kunnen komen helpen. Een aantal Voedselbanken heeft daardoor haar deuren moeten sluiten, anderen werken met tegoodbonnen of andere noodoplossingen.

Wereldwijd zijn de problemen nog veel groter, vooral in de landen met een zwak sociaal vangnet. In Amerika hebben miljoenen mensen hun baan verloren en neemt het beroep op *emergency foodboxes* met alarmerende snelheid toe. In de landen waar het merendeel van de bevolking leeft van een dagloon, zitten mensen verplicht thuis zonder geld, zonder eten en zonder overheidssteun. Tegelijkertijd worden er massaal dieren afgemaakt en vernietigd omdat er te weinig mankracht is voor de slacht, verwerking en het transport. Tonnen melk worden gedumpt, duizenden eieren kapotgeslagen. Oogsten worden vernield omdat ze onverkoopbaar zijn geworden. Of er worden mensen, letterlijk, ingevlogen om de oogst te redden; Roemeense seizoensarbeiders halen in Engeland de gewassen van het land en in Duitsland mogen 40.000 mensen per maand, veelal uit Oost-Europa, het land in om boeren en tuinders te helpen.

VOEDSELLANDSCHAP

Er is slechts één ramp nodig om ons onthutsend beeld te tonen van ons voedsellandschap. En dan gaat het nog niet eens over een ramp waardoor ons voedsel opeens oneetbaar of water ondrinkbaar wordt. Nee, het betreft slechts een tijdelijke beperking van mobiliteit waardoor enerzijds mensen niet meer hun dagelijkse brood kunnen verdienen en anderzijds voedsel niet verwerkt en afgezet wordt - en daarom maar de vuilnisbak ingaat. Inclusief dieren. De coronacrisis is voor een deel debet aan deze bijzonder nare en alarmerende voedselsituatie, maar is vooral een vergrootglas waarmee we de extremen van ons wereldwijde voedsellandschap eens goed kunnen bekijken. Nederland speelt hierin een bijzondere rol. Zo ligt bijvoorbeeld onze productie van kalfsvlees 74,3 procent boven het binnenlands gebruik. Vrijwel alles is dus bestemd voor de export. Opmerkelijk daarbij is dat de kalfsvleesindustrie vrijwel geheel uit Europese subsidies wordt bekostigd. De Nederlandse en Europese landbouwsubsidies zijn sowieso intrigerend; de Algemene Rekenkamer heeft becijferd dat met de EU-steun de meeste boeren in Nederland een hoger netto inkomen hebben dan het gemiddelde salaris. Dit geldt vooral voor de grotere landbouwbedrijven, kleintjes profiteren niet mee.

AUTARKIE

Aan de andere kant van dit intensief exporterende model staat Nederland als *autarkie*: een zelfvoorzienende, gesloten economie. Als alle grenzen langdurig dicht gaan en ieder land exportbeperkingen oplegt, zowel voor personen als voor goederen, dan krijg je een heel ander wereldbeeld. En ook een andere maaltijd op je bord. Honger hoeft je in Nederland dan nog steeds niet te lijden, want volgens een in 2013 verschenen rapport van Wageningen University and Research 'Voedselvoorziening in Nederland onder buitengewone crisissomstandigheden' kan Nederland als *autarkie* prima voorzien in voldoende voedsel voor alle inwoners. We gaan dan wel anders eten: meer aardappels, geen

“De crisis helpt ons om bewuster te kijken naar de herkomst van onze spullen, en vooral van ons voedsel”

Hana Staggeman, hoofdstrategist Tricodos Investment Management

citrusvruchten, rijst, pasta, chocolade en wijn, maar wel volop boerenkool, wortels, kip en zuivel. Nederland zelf voorzienend kan in principe dus wel.

“Alles wat op ons bord ligt, heeft consequenties voor anderen: boeren, dieren, het milieu, ontwikkelingslanden.”

ETEN EN ETHIEK

Volgens voedselethicus Michiel Korthals is goed eten een morele plicht. “Eten is nooit zomaar een individuele keuze. Alles wat op ons bord ligt, heeft consequenties voor anderen: boeren, dieren, het milieu, ontwikkelingslanden. Achter eten zitten altijd met waarden geladen beslissingen. Het gaat nooit alleen om feiten, maar ook over wat jouw normen zijn, hoe je wereldbeeld eruit ziet. Eten is altijd normatief.” (uit

een interview met Mac van Dinther, Volkskrant 2014)

Michiel Korthals was 21 jaar docent ethiek aan de Wageningen Universiteit en is nu professor Philosophy of Food aan de University of Gastronomic Sciences in Italië. Hij schreef het boek *Goed eten, filosofie van voeding en landbouw*. In het voorwoord: “Filosofie is universeel, gericht op het hogere, weg van het alledaagse. Maar in dit boek wordt andere kost opgediend, want deze filosofie is bezig met het aardse, met eten, koken en tuinieren als essentieel voor mensen. Het hemelse zit in het aardse.”

BREDER BEGRIP

Korthals staat niet alleen in zijn pleidooi voor beter eten. Filosoof Martin Cohen houdt zich bezig met volksgezondheid, ethische en milieukwesties die verband houden met voedsel en

schreef het boek *I think, therefore I eat*. Daarin beschrijft hij een ervaring die zijn blik op voeding voorgoed veranderde. Bij een bezoek aan de ananasvelden in Queensland, Australië, zag hij hoe de vruchten goed gedijden op een arme, droge zandgrond. Het verschil tussen succesvolle teelt op deze grond en de vruchteloze omgeving van de Sahara, ligt in het flink verrijken van de bodem met allerlei voedingsstoffen. Tegelijkertijd zag Cohen hoe sommige boeren industrieel en huishoudelijk afval op de velden dumpen, van koelkasten tot motorolie. En net als de kostbare voedingsstoffen, gaat ook dat in de ananas zitten. Cohen: “Je bent wat je eet, maar je bent ook wat het eet.” De filosoof-kok Julian Baggini, auteur van *The virtues of the table; how to eat and think* merkt in dit verband op: “In onze geglobaliseerde wereld wordt veel van wat we eten in verre landen geteeld en verwerkt, vaak door

© FOTO: ERWAN HESRY

© FOTO: MARKUS SPISKE

armen. Is het mogelijk om in zo'n wereld ethisch te eten? Is lokaal kopen het antwoord als het betekent dat boeren in de ontwikkelingslanden van exportgewassen worden beroofd?”

In *The Philosophy of Food*, onder redactie van David M. Kaplan, wordt onderzocht wat de aard en betekenis van voedsel is, hoe we het ervaren, de sociale rol die het speelt, de morele en politieke dimensies ervan, en hoe we het als heerlijk of vreselijk beoordelen. Hij laat zien hoe de verschillende takken van de filosofie bijdragen aan een breder begrip van voedsel: wat voedsel is (metafysica), hoe we voedsel ervaren (epistemologie), wat smaak in voedsel is (esthetiek), hoe we voedsel moeten maken en eten (ethiek), hoe overheden voedsel zouden moeten reguleren (politieke filosofie), en waarom voed-

sel voor ons belangrijk is (existentia-lisme).

VOEDSELVAARDIGHEDEN

Michiel Korthals heeft een aantal ethische uitgangspunten geformuleerd waaraan een voedingssysteem moet voldoen. Die zijn vervat in de volgende vragen: Kan het acht miljard mensen voeden? Is het duurzaam? Respecteert het de dieren, de boeren en het landschap? Wat doet het met de kloof tussen consument en producent?

De conventionele, intensieve landbouw scoort op veel punten onvoldoende. Korthals is voorstander van een natuurinclusieve landbouw, met een nadrukkelijke inbreng van consumenten. Hij schetst een samenleving met stadslandbouw, strokenlandbouw, pixellandbouw, agro-ecologie, community landbouw, moeraslandbouw,

voedselbossen... Vrij vertaald: overal eetbaar groen, beheerd door en in eigendom van ‘ons allemaal’. Consumenten, boeren en andere belanghebbenden moeten samenwerken en ‘voedselvaardigheden’ ontwikkelen. Beter koken en beter eten moet voedsel in de breedte een nieuwe centrale plaats in de samenleving geven. De wereldwijde extremen die we tijdens de coronacrisis zo duidelijk ervaren: dat er op sommige plekken geen (vers) voedsel meer te krijgen is en dat elders oogst wordt vernield en dieren worden vernietigd, zijn volgens Korthals te beperken door de voedselketen te verkorten. Niet van ver halen wat je ook dichtbij kunt produceren en ook geen eten dumpen op plekken waar men beter af is met zelf produceren. Herwaardering van het lokale moet ook de relatie tussen voedselconsument en

producent herstellen; weet wat je eet en waar het vandaan komt.

Het is interessant om nader te bekijken wie aan welke touwtjes trekt.

SOCIAAL CONTRACT

Door de filosofen Hobbes (1588-1679), Locke (1632-1704), Rousseau (1712-1778) en van later datum Rawls (1921-2002), is het 'sociaal contract' een concept van betekenis geworden. Het sociaal contract is, kort door de bocht, de afspraak tussen burgers en machthebbers over hoe de maatschappij wordt ingericht en wat de wederzijdse rechten en plichten zijn.

Zwartkijker Hobbes ging ervanuit dat de egoïstische en op conflict gerichte natuur van mensen een samenleving met één absolute heerser noodzakelijk maakt. John Locke gaat uit van minder zelfzuchtige motieven, maar is wel van mening dat mensen het recht hebben zich bezit toe te eigenen en dat te verdedigen: iets wat doorklinkt in het Amerikaanse *stand your ground*. Volgens Locke is de samenleving gebaat bij

een minimum aan toezicht en handhaving. Romanticus Rousseau is juist van mening dat de individuele vrijheid best ondergeschikt gemaakt mag worden aan het algemeen belang en de collectieve vrijheid. Voor onze bijna tijdgenoot Rawls is een sociaal contract van belang voor het rechtvaardig verdelen van lusten en lasten, met veel aandacht voor de minst bedeelden.

Een sociaal contract is een ingewikkeld stelsel van grondwet, wet- en regelgeving, subsidies en andere ondersteuning, religieuze en culturele verworvenheden, waarden en normen. Het is interessant om nader te bekijken wie aan welke touwtjes trekt. Wie oefent invloed uit op wie en met welke instrumenten? Een 'landkaart' van macht en invloed kan helpen om beter te begrijpen met welk sociaal contract we leven. En dus ook waar ruimte is voor veranderingen.

LEEFBARE WERELD

Even terug naar het Nationaal Veiligheidsrapport uit 2016. Op pagina 61 staat het volgende: "Nederland heeft een intensieve landbouw, een groot aantal (landbouw)huisdieren en een hoge bevolkingsdichtheid. Daarnaast neemt Nederland intensief deel aan het wereldwijde transport van mensen en dieren. Dierziekten en zoönosen zijn door de intensieve en mondiale samenleving waar Nederland onderdeel van uitmaakt niet uit te sluiten. Ook bij grote voorzorg en optimale respons zullen incidenten van landelijke omvang naar verwachting blijven optreden."

Meer dierziekten en zoönosen zijn dus een kwestie van tijd. Tel daarbij op de klimaatcrisis, milieuschade door onder andere monocultuur en bestrijdingsmiddelen, de vele voedsel-schandalen, de kwetsbaarheid van mensen die werkzaam zijn in de voedselketen en het ellendige leven van 'productie-dieren'. Wil je een leefbare wereld aan de volgende generaties nalaten, dan is het onvermijdelijk om nu ons sociaal contract te herzien.

Een nieuw voedsellandschap lijkt met een zevenmijsstap dichterbij te komen.

MACHIAVELLISTISCHE VIRTU

Gelukkig hoeven we niet te wachten tot de overheid deze handschoen opneemt. Aangejaagd door de coronacrisis staan burgers, bedrijven, investeerders en anderen klaar om in een revolutionair tempo de omslag te maken naar een meer duurzame maatschappij. Het voedsellandschap dat Korhals en gelijkgestemde filosofen schetsen, lijkt met een zevenmijsstap dichterbij te komen. Want opeens kan het wel: rechtstreeks kopen bij de (kleine, biologische) boer, lokale producenten die samenwerken en op een groene manier thuisbezorgen, meer streekproducten in de winkel, thuis koken en samen eten, steeds betere vleesalternatieven op je bord... Als we dit vasthouden, hebben we in no-time een robuuster en eerlijker voedselsysteem, met een grote positieve impact op natuur, milieu, werkgelegenheid, gezondheid en dierenwelzijn.

Voorwaarde is echter wel dat een behoorlijk aantal oude contracten de versnipperaars ingaat. En dat is taaie kost, want de lobbyisten van almachtige partijen als Monsanto-Bayer en de Europese boeren-koepelorganisatie Copa-Cogeca blijven onverminderd aansturen op meer vrijheid in het gebruik van pesticiden, meer export, meer expansie. Gesteund door een groot deel van de Europese subsidiegelden zijn dit partijen die lastig te bevechten zijn.

Een vleugje Machiavellistische *virtù*: een combinatie van energie, intelligentie en daadkracht, is misschien precies wat we nodig hebben om een nieuw sociaal contract te schrijven. P

Wilma Mulder

Wilma Mulder is auteur en eigenaar van uitgeverij Taleswapper. Ze maakt dialoogspellen, eetboeken en andere educatieve materialen, geeft kookles, lessen over mensenrechten en verdiept zich in 'blended learning'. Vanaf 2019 studeert ze bij de HTF.

Boekenplank

COVER: DE EENZAME STAD - OLIVIA LAING

Eenzaamheid is als een stad

Over *De eenzame stad* van Olivia Laing

Door: Yessie Vanden Branden

Begin april schreef Ramsey Nasr in een essay in NRC over het nut van kunst in tijden van corona. "Kunst is wel degelijk nuttig: kunst voert ons weg van hier en van onszelf. En kunst dwingt tot omkijken. In tijden van quarantaine is zoiets onmisbaar." Kunst biedt geen zekerheid. Je zou verwachten dat we daarnaar snakken in een periode van grote onzekerheid. Niet dus. We hebben gemerkt dat we niet onkwetsbaar zijn. Kunst biedt misschien de handleiding in deze chaos. Nog meer onzekerheid. Laat onze grondvesten maar wankelen.

De Britse Olivia Laing analyseert in haar boek *De eenzame stad* de relatie tussen kunst, kunstenaars en eenzaamheid in de metropool. Ze verhuisde naar New York voor de liefde, maar de relatie liep al spaak voordat ze bij haar geliefde was ingetrokken. Daar zat ze dan, in een wereldstad die ze niet kende, in haar eentje, eenzaam en ver van huis. *De eenzame*

stad beschrijft hoe ze daarmee omging en hoe ze zich uiteindelijk weer heel ging voelen. Door kunst.

OEFENING

Wat Laing leerde, is hoe belangrijk het is om vriendschap te sluiten met jezelf (en hoe je dat doet). Maar er kwam nog iets bij, ontdekte ze: veel dingen die ons als individu lijken te raken (zoals eenzaamheid), komen eigenlijk voort uit buitensluitende krachten. En dat zijn dingen waar we ons tegen kunnen en moeten verzetten. Door vriendelijkheid en solidariteit bijvoorbeeld.

Vriendschap sluiten met jezelf is iets wat ik me herinner van Michel de Montaigne. "Je moet er niet langer naar streven dat de wereld over je praat, maar leren met jezelf te praten. Keer tot jezelf in, maar bereid je eerst goed voor, zodat je daar waardig ontvangen wordt: het zou dwaasheid zijn op jezelf te vertrouwen als je jezelf niet in de hand weet te houden.

© FOTO: EENZAAM - DE KONING

Je kunt net zo goed in de eenzaamheid falen als in de gemeenschap." In zijn essays verhiel Montaigne eenzaamheid tot een kunst die oefening vereist. In de huidige tijd van social distancing kunnen we die oefening volop aangaan.

VERLATENHEID

Laing laat in elk hoofdstuk een andere kunstenaar passeren. Naast Warhol en Hopper zijn ze bij lange na niet zo bekend: de 'pop-contratenor' Klaus Nomi, beeldend kunstenaars Henry Darger en David Wojnarowicz. Laing tekent uitgebreid hun schrijvende levensverhalen op. Toch heb je niet het idee dat je een boek over kunst leest. Laing neemt je mee in haar hoofd. Haar innerlijke reflecties koppelt ze vrijwel altijd terug naar het kijken, wat ze

aandachtig doet. Ze gaat verder dan een puur formele analyse van onderlinge verhoudingen en composities. Bovendien plaatst ze die elementen in een emotionele context, waardoor ze verder aan kracht winnen. Hoe ze kijkt naar Edward Hopper's schilderijen bijvoorbeeld. Ze kijkt naar het beroemde *Nighthawks* en ziet - mede door haar liefdesverdriet - iets wat haar niet eerder opviel. Het tafereel is namelijk zo 'afgesneden' dat er geen deur naar buiten te zien is: "vanaf de straat zat de ruimte hermetisch dicht: een stedelijk aquarium, een glazen cel." 'Eenzaamheid' is een van de woorden die het vaakst gebruikt worden om Hopper's figuren te omschrijven, maar Laing staat er ook uitgebreid bij stil hoe ook de encenering verlatenheid uitstraalt.

NOOIT ALLEEN

Eenzaamheid is als een stad, schrijft Laing. Eenzaamheid is als een grote, onoverzichtelijke stad, met prachtige plekken waar je tot rust komt, met donkere, koude, ellendige stegen waar het levensgevaarlijk is, maar ook plaatsen waar je troost kunt vinden. Waar mensen dingen voor je achterlaten: kunstwerken, boeken, verhalen, die je kunnen helpen jouw deel van de stad in kaart te brengen. Je bent daar niet alleen. Je bent daar nooit alleen. Eenzaamheid hoeft niet noodzakelijk in tijden van quarantaine de kop op te steken. Het kan overal, zelfs als het heel druk en gezellig is. Misschien zelfs dan. **P**

Denkertje

WORK HARDER

**Wat gebeurt er als we de
werkloosheidscijfers
vervangen door
vrijtijdscijfers?**

Op zoek naar houvast

Het antwoord van Lacan op een naderende catastrofe in de film *Melancholia*

Door: Sjoerd Slagter

De mensheid is van slag. Het dagelijkse, vertrouwde leven is door de coronacrisis in één klap tot stilstand gekomen. Alles waarvan we dachten dat het er altijd zou zijn, blijkt tijdelijk of is verdwenen. De zekerheden die houvast boden, orde schiepen en zin gaven, blijken ineens niet zo zeker: blijf ik gezond, kom ik op de IC terecht, behoud ik m'n baan?

We zijn bang, bang voor nog meer slecht nieuws, nog meer besmettingen, nog meer doden. Omroepen organiseren troost-tv, radiomakers draaien troostnummer en bekende Nederlanders steken met videoboodschappen ons een hart onder de riem. De bestaande orde in ons leven zin lijkt met de komst van het coronavirus verdwenen of althans ernstig verbroken.

SYMBOLISCHE ORDE

De Franse filosoof en psychiater Jacques Lacan heeft uitgebreid beschreven hoe mensen omgaan met aanstormende catastrofes. Hij laat zien hoe sommige mensen onder de druk van een naderend onheil kalm blijven en in staat zijn de ramp het hoofd te bieden, terwijl anderen door paniek worden overvallen en niet in staat zijn tot handelen. Lacan be-

schrijft zo'n van buiten naderend onheil als het doorbreken van (wat hij noemt) onze symbolische orde: een set van regels, waarden en gebruiken die ons leven houvast biedt, die ons vertelt wat goed en juist is en die zo betekenis aan ons leven geeft.

Deze orde is symbolisch omdat zij tot stand komt met behulp van echte en denkbeeldige personen die wij waarderen, aan wie wij betekenis toekennen en die ons handelen sturen. Als je mensen vraagt naar deze 'significant others' noemen zij namen als Mandela, Obama en Jezus. Maar ook vaak hun vader of moeder, of een bepaalde leraar. Meestal zijn we ons maar vaag bewust van de rol van deze symbolische figuren. Onze symbolische orde stelt ons in staat de harde werkelijkheid betekenis te geven.

NADERENDE CATASTROFE

Aan de hand van de film *Melancholia* van Lars von Trier laat Slavov Zizek zien wat Lacan bedoelt met het verbrijzelen van de symbolische orde. In de film dreigt een planeet de aarde te raken en te verwoesten. De hoofdpersonen uit de film reageren heel verschillend op de naderende catastrofe. Zo houdt

een wetenschapper zich vast aan zijn berekeningen, die zouden aantonen dat de planeet net langs de aarde zal scheren. Als hij ontdekt dat hij zich verrekend heeft, stort zijn werkelijkheid in en pleegt hij zelfmoord. Zijn vrouw ziet geen andere uitweg dan een vlucht in vermaak en drank. Slechts één persoon - Justine - vindt een manier om de dreiging het hoofd te bieden door een beschermende 'magic hut' te bouwen: een symbolische schuilplaats van takken die uit het bos haalt. Samen met haar zus en neefje wacht zij de naderende inslag af. De film eindigt met de alles vernietigende botsing.

LACAN HELPT ONS TE

BEGRIJPEN WAAROM

MENSEN OP ZOEK

GAAN NAAR EEN

NIEUW VERHAAL.

In de terminologie van Lacan verbrijzelt de naderende planeet de bestaande orde: alle zekerheden die houvast boden, wankelen of zijn verdwenen, met desastreuze gevolgen voor de spelers: ontken-

© ILLUSTRATIE MELANCHOLIA

ning, verlies van persoonlijkheid en zelfs zelfmoord. Alleen Justine slaagt er in een nieuwe (symbolische) orde te scheppen: met het bouwen van de magische hut creëert ze een verhaal dat haar in staat stelt het einde te aanvaarden. Met een zelfgekozen verhaal vindt ze een antwoord op de naderende catastrofe: ze herstelt de orde en vindt zo houvast om de toekomst aan te kunnen. De hut biedt geen werkelijke bescherming. Justine is niet blind voor wat ons te wachten staat, maar de symbolische hut stelt haar in staat het einde te aanvaarden.

NIEUW VERHAAL

Lacan benadrukt dat wij zo'n perspectiefwisseling niet op eigen kracht hoeven te realiseren. De symbolische orde - het geheel van representaties van personen, voorstellingen en rituelen - wordt ons aangereikt. Al die spirituele

elementen stellen ons in staat opnieuw betekenis te verlenen. Lacan dicht religie in dit proces een belangrijke rol toe. Het religieus-symbolische kader van religies verschaft de mens houvast, beschermt hem tegen het leed en verlies dat nu eenmaal met ons leven verbonden is, en verschaft hem zo een identiteit.

Lacan helpt ons te begrijpen waarom mensen op zoek gaan naar een nieuw verhaal. Zo'n verhaal maak je met oude beelden als troost-tv ons dezer dagen biedt, of met muziek of een boek. En al zullen die verhalen dan nooit helemaal voldoen, ze vertellen ons wel hoe we moeten leven. Fantasie helpt hierbij; al fantaserend leren we hoe we moeten verlangen. Opvoeders moeten daarbij de taal en beelden aanreiken waarmee jongeren hun eigen verhalen kunnen maken. P

Sjoerd Slagter

Sjoerd Slagter (1947) studeerde biologie en filosofie. Van 2006 tot 2013 was hij voorzitter van de VO-raad, de koepelorganisatie van het voortgezet onderwijs. Eerder was hij voorzitter van het College van Bestuur van Stichting Scholengroep Christelijk Onderwijs Zwolle/Kampen/Dronen, voorzitter van de centrale directie van het Agnieten College en voorzitter van de directieraad van ASA-Amersfoort. Hij is medeauteur van de veelgebruikte filosofiemethode Leren Filosoferen. Bij de HTF coördineert Sjoerd de afstudeerrichting Bestuur, Economie & Duurzaamheid en geeft hij trainingen Professionaliteit & Persoonsvorming (PEP).

Door: Martin Slagter

Al wekenlang gaat het in de media over vrijwel niets andere dan de coronacrisis. Kranten en tv-programma's vullen hun kolommen en zendtijd met nieuws en meningen. Voor een Toegepast Filosoof kan het interessant zijn om na te gaan wat voor taal daarbij gehanteerd wordt. Of, om nauwkeuriger te zijn: welke metaforen zijn leidend in ons spreken over het venijnige virus, dat ons leven danig in de war schopt.

Mensen hebben de hardnekkige gewoonte om hun bedoelingen in taal te verduidelijken met beelden en metaforen. Bij beeldspraak bedoel je iets anders dan wat je zegt. Tegen iemand die zich ongemanierd gedraagt, zeg je bijvoorbeeld: Wat ben jij een boer! Je bedoelt dat de aangesprokene zich in jouw ogen lompe, onbeschaafde, ongemanierde etc. gedraagt. Je gebruikt het woord 'boer' op een overdrachtelijke manier: bepaalde aspecten van het woord 'boer' (lomp, onbeschaafd, ongemanierd) worden overgedragen op de aangesproken

persoon. Beeldspraak kan dus alleen slagen als de aangesprokene deze aspecten van het gebruikte beeld kent. Anders vindt er geen 'overdracht' plaats. Dat boeren lomp, onbeschaafd en ongemanierd zijn, is natuurlijk een vooroordeel, maar daar gaat het nu even niet om.

OORLOGSMETAFOOR

In de berichtgeving uit het begin van de coronacrisis valt het gebruik op van metaforen die ontleend zijn aan een oorlogssituatie. We zijn 'in strijd' met het virus, 'in oorlog' zelfs. Het virus is een 'onzichtbare vijand',

die 'verslagen' moet worden. In die strijd 'verliezen of winnen we terrein', 'verdedigen' we ons tegen 'aanvallen' en 'uitbraken'. De nationale tv zendt dagelijks 'frontberichten' uit: nieuws over onze 'helden' in de 'frontlinie'.

Metaforen worden vaak gebruikt om een onderwerp te framen. Het onderwerp wordt dan als het ware in een 'raamwerk' geplaatst: het wordt geassocieerd met het beeld dat door de metafoor wordt opgeroepen. In het geval van de coronacrisis is dat raamwerk 'oorlog' en daarvan afgeleide termen als 'strijd' en

'vijand'. Vaak hebben mensen er belang bij om een onderwerp op een bepaalde manier te framen. Door de coronacrisis als een oorlogssituatie voor te stellen, schept een overheid of regering ruimte voor vergaande maatregelen, die anders alleen ten tijde van een oorlog geaccepteerd zouden worden. De inzet van het leger ligt in vredetijd altijd gevoelig; door de oorlogsmetafoor, waarmee de getroffen maatregelen tegen het coronavirus als een soort oorlog worden voorgesteld, is de inzet van militairen acceptabel. In verschillende Europese landen en in de VS worden tijdens de coronacrisis daadwerkelijk militairen ingezet.

**METAFOREN WORDEN
VAAK GEBRUIKT OM EEN
ONDERWERP TE FRAMEN.**

MISVATTING

In hun baanbrekende boek *Metaphors We Live By* wijzen Georg Lakoff en Mark Johnson erop dat metaforen de neiging hebben om bepaalde aspecten van het onderwerp te benadrukken ('highlighting') en andere te verbergen ('hiding'). In de oorlogsmetafoor met betrekking tot de coronacrisis wordt het strijd- en vijandaspect benadrukt; verborgen blijft het aspect dat een virus natuurlijk helemaal geen vijand kan zijn. In een echte oorlog is er sprake van opzet en bedoelingen; daar is hier - althans van de kant van het virus - in het geheel geen sprake van. Bovendien zijn virussen niet altijd een 'vijand' en worden ze bijvoorbeeld ook ingezet als alternatief voor antibiotica; slechts enkele virussen zijn zo schadelijk voor de mens als het coronavirus.

Lakoff en Johnson laten zien dat metaforen niet slechts 'taalversiering' zijn, waar

© @CASPER_FIOLE (INSTAGRAM)

© @CASPER_FIOLE (INSTAGRAM)

dichters en literatoren zich van bedienen, maar dat beeldspraak op alle niveaus in onze taal 'ingebakken' zit. Veel metaforen gebruiken we onbewust ('loonsverhoging', 'een lange tijd', 'zwaarwegende argumenten'), maar zijn niettemin constitutief voor onze concepten. Het idee dat we ons buiten alle beeldspraak en metaforen om, op een neutrale en zakelijke manier zouden kunnen uitdrukken, berust op een misvatting. Sterker: onze diepste inzichten en rijkste ideeën kunnen we uitsluitend met behulp van metaforen onder woorden brengen. Ik kom hier aan het slot op terug.

FRAMING

Volgens Lakoff en Johnson structureren metaforen niet alleen ons denken, maar ook ons handelen. Als we met betrekking tot een discussie spreken in termen van 'gevecht' en 'strijd', kleurt dat niet alleen ons concept 'discussie', maar gaan we ons ook dienovereenkomstig gedragen. De metafoor 'strijd' brengt andere vormen van beeldspraak met zich mee, zoals: 'een standpunt verdedigen en aanvallen', 'de discussie winnen of verliezen', 'er keihard ingaan', 'die opmerking sloeg in als een bom'.

Maar we praten niet alleen over een discussie in termen van strijd, ook ons gedrag is in overeenstemming met deze strijd-metafoor. We kunnen een discussie daadwerkelijk winnen of verliezen, we zien de persoon met wie we discussiëren echt als tegenstander, we vallen zijn standpunt aan en verdedigen het onze,

we winnen of verliezen terrein. Kortom: we gedragen ons in een discussie overeenkomstig de metafoor die we gebruiken. Precies dat is het belang van framing. Als een regering erin slaagt de coronacrisis als een oorlog te framen, gaan mensen zich gedragen alsof het land in oorlog is. Tijdens een oorlog verstomt de kritiek op de regering en stelt het volk zich eensgezind op achter de leider, 'schouder aan schouder' tegen de gezamenlijke vijand. Dat komt die regering goed van pas en maakt regeren een stuk makkelijker. Framing maakt gebruik van het feit dat we leven in overeenstemming met de metaforen die we gebruiken. En die we ingeprent krijgen door de pr-jongens en -meisjes.

WE ZIJN NU EEN- MAAL WEZENS MET EEN STOFFELIJK LICHAAM, DIE RECHTOP LOPEN EN IN EEN SOCIALE CONTEXT VERKEREN.

ORIËNTATIEMETAFOREN
Veel van de metaforen die we onbewust gebruiken, blijken bij nader inzien een bepaald patroon te vertonen en bij overkoepelende metaforen onder te brengen. Zo'n overkoepelende metafoor is bijvoorbeeld de 'verticaliteitsme-

tafoor': BOVEN - BENEDEN. Metaforen die onder de noemer BENEDEN vallen, hebben allemaal een ongunstige betekenis: een lage streek, beneden peil, ondermaats; metaforen die onder de metafoor BOVEN vallen, hebben een positieve betekenis: ik voel me top, hoogstaand, Oranje boven. In het taalgebruik rond de coronacrisis sluiten de termen 'lockdown' en 'open up' naadloos bij deze verticaliteitsmetafoor aan. We hopen dat we het virus er snel onder hebben, dat de economie er weer helemaal bovenop komt en we de samenleving weer kunnen opstarten.

Volgens Lakoff en Johnson zijn dit soort 'oriëntatiemetaforen' verankerd in onze meest basale fysieke en culturele ervaring: we zijn nu eenmaal wezens met een stoffelijk lichaam, die rechtop lopen en in een sociale context verkeren. Andere oriëntatiemetaforen zijn: BINNEN - BUITEN, VOOR - ACHTER en OP - AF. Dankzij hun basis in de menselijke ervaring kunnen metaforen dienst doen als middel waarmee we concepten begrijpen. Bijna al onze basale concepten zijn gevormd op basis van een of meer oriëntatiemetaforen.

HET ONZEGBARE

De Duits-Amerikaanse filosofe Hannah Arendt noemt in haar boek Denken de metafoor 'de grootste gift van de taal aan het denken'. Volgens Arendt is de taal het enige medium waarin het onzichtbare zich in de wereld van de verschijnselen manifesteert. Maar daarbij bedient de taal zich wel van metaforen. Denken,

"de meest fundamentele en de meest radicale activiteit", wordt begrepen door de metafoor 'zien'. "Je snapt het pas als je het ziet," zei Johan Cruïff. We verwerven inzicht, we geven een beschouwing, de Verlichting is het tijdperk van de Rede, filosofie is het schouwen der Ideeën. Van alle zintuigen is 'zien' de uitverkoren metafoor om het denken mee aan te duiden. En niet bijvoorbeeld de 'smaakzin' of het 'gehoor'. Dat laatste zintuig heeft juist metaforen opgeleverd die allemaal een element van 'onvrijheid' in zich hebben: gehoorzamen, toebehoren, onderhorig, verhoren etc.

Metaforen brengen niet alleen het onzichtbare onder woorden, maar brengen ons ook in contact met het Onzegbare. Metaforen zijn in de opvatting van Arendt 'bemiddelaren van het sublieme' en bieden ons een waarheid 'voorbij de woorden'. Het schouwen der Ideeën is geen logische conclusie maar overvalt ons plotseling "wanneer als een bliksemschicht het inzicht omtrent alle dingen inslaat en de geest overstromd wordt met licht."

GRAADMETER

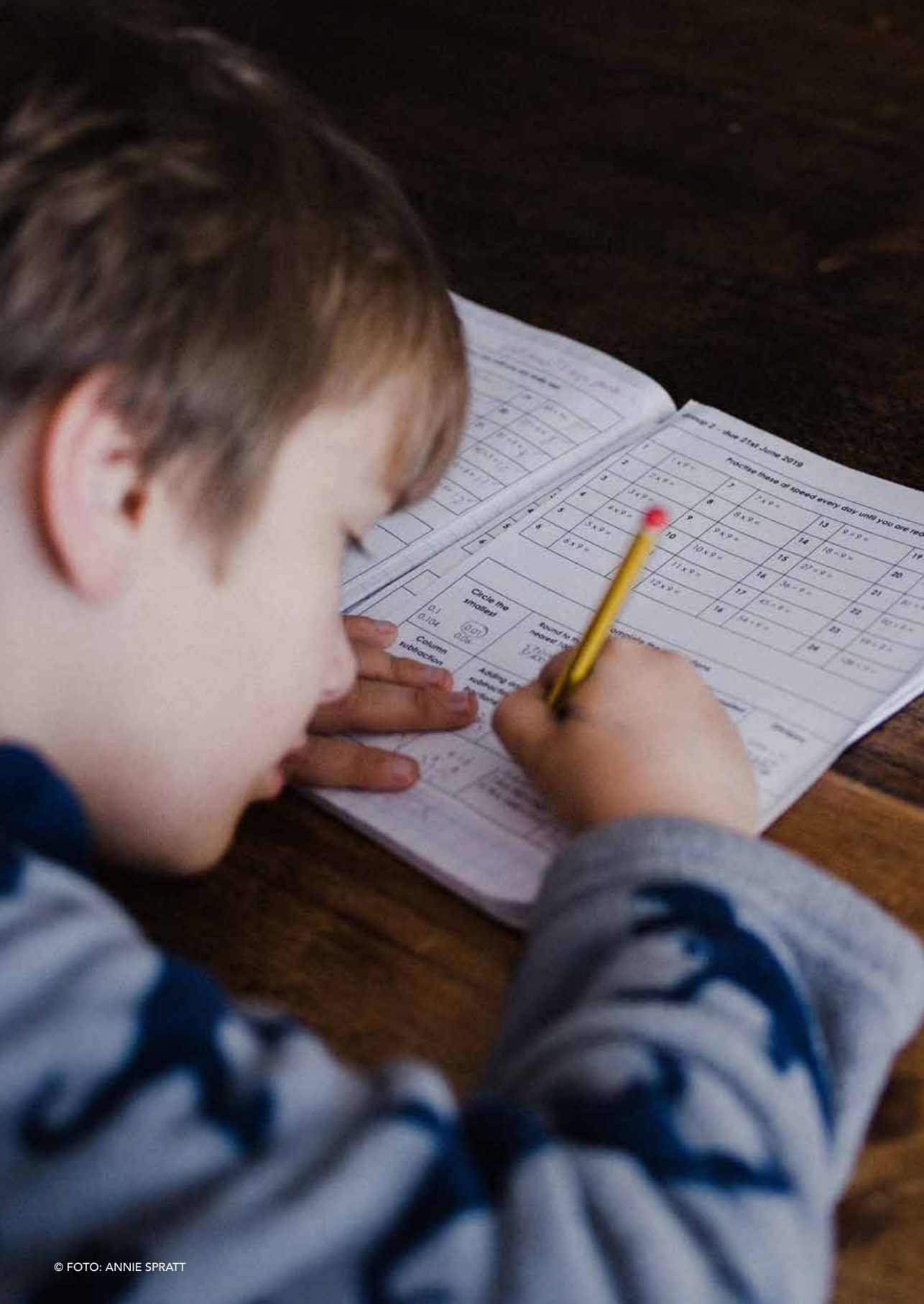
Het soort metaforen dat we in een bepaalde fase met elkaar gebruiken, vormt een graadmeter van de toestand waarin we ons bevinden. Waren het in de beginfase van de lockdown oorlogsmetaforen die de boventoon voerden en metaforen aan de onderkant van de verticaliteitsladder, het kan niet anders of we gaan tijdens de open up steeds meer 'boven'-metaforen gebruiken. Veelzeggend in dit verband is de kop op de voorpagina van de Volkskrant van 27 april: "DE WEG OMHOOG". Hopelijk is het een kwestie van tijd dat we weer boven jan zijn. P

Martin Slagter

Martin Slagter (1953) studeerde Nederlands en filosofie en is als docent Nederlands, journalistiek en filosofie verbonden geweest aan verschillende scholen en opleidingen, waaronder Hogeschool Utrecht (HBO Recht), de Hogeschool voor Geesteswetenschappen Utrecht en het Instituut voor Filosofie. Hij schrijft met enige regelmaat opiniërende artikelen in de Volkskrant, NRC en Trouw, en is auteur van de veelgebruikte filosofiemethode Leren Filosoferen. Martin Slagter is oprichter en algemeen-directeur van de HTF, en is hier werkzaam als docent Taalvaardigheid en Taalfilosofie.

Een mening of twee, maar verder geen flauw idee

Door: Xander Dunki Jacobs

Ik krijg een steeds boller koppie. Dus de hardloepschoenen en het broekje uit de kast gehaald. Vol goede moed begin ik aan mijn rondje door de Pijp. Valt dat even tegen! En dat niet alleen omdat ik na twee kilometer al licht begin te schuimbekken. Mijn tegen hun voordeur geplakte burenslaan mij met angstige blik gade, lijken in mij de verpersoonlijking van het virus te zien. Dit kan niet de bedoeling zijn. Ik wandel naar huis.

Toen in maart de pleuris uitbrak en er een lockdown werd aangekondigd, had ik er geen idee van hoe dat zou uitpakken. Net als iedereen had ik een mening of twee, maar verder geen flauw idee. De overheid (wij dus) deed op dat moment een nadrukkelijk beroep op de maatschappij (wederom wij). Door voor de 'intelligente' variant van een lockdown te kiezen, legden we dus een behoorlijke verantwoordelijkheid bij onszelf. En wij (Rutte dus) zijn de beroerdste niet om elkaar hier te pas en te onpas aan te herinneren.

VERTROUWEN

Ik geloof dat een van de redenen waarom we voor een vrijere lockdown durven te kiezen dan de landen om ons heen, ligt in de manier waarop ons onderwijs is ingericht. Misschien wat traditioneler dan bij onze buurlanden. En als je onze hogescholen en universiteiten mag geloven, is er net iets te weinig aandacht

voor taal en rekenen. Maar we doen iets goed. Want hoewel we blijkbaar niet allemaal weten hoe je 'anderhalve meter' schrijft, hebben we er wél vertrouwen in dat we ons aan de regels zullen houden en, nog belangrijker, dat we de ons geboden vrijheid op een verantwoordelijke manier zullen invullen. Eigen verantwoordelijkheid zit in Nederland door het volledige onderwijs heen geregen. En net zoals je in Nederland niet meer met een briefje over de gang hoeft voor een plasje tijdens de les, hoeft je nu ook niet met een briefje naar de supermarkt. Zowel bij de rector als bij de woonboulevards kan je gewoon binnenlopen.

**Niet zomaar papegaaien
wat je op facebook leest.**

WELOVERWOGEN BESLISSING

Je aan de regeltjes houden is één. In een samenleving die zo grondig is veranderd, inschattingen maken die we nooit eerder hoefden te maken, is iets anders. Gaan we toch de volle supermarkt in als het regent? Wel of niet een rondje rennen door de Pijp? Bij de vakken filosofie en burgerschap worden onder andere de vaardigheden aangeleerd om tot een weloverwogen beslissing te komen en de eigen verantwoordelijkheid te nemen. Niet zomaar papegaaien wat je op facebook leest. Je mening vormen door

je goed te informeren. Rekening houden met je buurman of buurvrouw, ook als deze een afwijkende mening heeft. Beseffen dat als niet alleen jij, maar iedereen bij een buitje direct de buurtsuper instapt, er chaos ontstaat. Dan maar even geen rondje rennen door de Pijp: een stapje terug doen voor het collectief, zodat de buurtjes zonder angst een wandelingetje kunnen maken. Deze vaardigheden zijn niet alleen nu tijdens de coronacrisis van essentieel belang, maar dragen altijd bij aan een soepeler lopende samenleving.

NIET SLECHT

Gelukkig lijkt het vertrouwen terecht: de meesten van ons hebben nooit een lesje filosofie of burgerschap bijgewoond en hebben het er de afgelopen periode niet slecht vanaf gebracht. Door filosofie of burgerschap aan alle leerlingen aan te bieden, weten we in het vervolg dat we een samenleving hebben die geschoold is in deze vaardigheden, en hoeven we niet langer uitsluitend te vertrouwen op vertrouwen. P

Xander Dunki Jacobs

Xander Dunki Jacobs is derdejaars student Onderwijs aan de HTF. Toen hij zich in 2017 inschreef voor een basisjaar toegepaste filosofie, had hij nooit verwacht dat dit zou leiden tot een carrièreswitch. Met veel plezier zet hij ondertussen zijn eerste (digitale) stappen binnen het filosofieonderwijs.

Zomertijd

Door: Alex Passchier

Maandag 30 maart startte ik een online-vergadering. De klok sloeg 9.00 uur. Niemand meldde zich, ik bleef alleen. Na tien minuten begon het me te dagen. Het was al 10.00 uur geweest. De dag ervoor was de zomertijd stilletjes ingegaan. Met de nadruk op 'stilletjes'. Niemand had het erover. Niet de buurman ("Onzin, afschaffen die handel!"). Ook niet mijn tante ("Oh, ik vind het wel lekker, een uurtje langer in de tuin."). En niet de politicus, die het moment aangrijpt om in het nieuws te komen.

We zijn in de ban van COVID-19. Kranten, talkshows, nieuwsapps en het gesprek bij het (digitale) koffieapparaat worden erdoor beheerst. Zelfs *De Correspondent* en dit magazine *Phronèsis* moeten eraan geloven. Andere thema's krijgen amper aandacht.

De Amerikaanse verkiezingen, de Brexit en de versoepeling van euthanasie bij dementie bijvoorbeeld. Dit zijn de Messi's onder de nieuwsthema's. Ze scoren altijd. En opeens zitten ze op de bank. Vergeten en gefrustreerd. Soms mogen ze in de laatste minuut invallen, waar ze in dienst van COVID-19 spelen.

De waarde van nieuws is relatief. Het doet je afvragen waar we het allemaal niet over hebben gehad. Welke thema's zijn hun nieuws waarde verloren? En komen ze nog terug? Zal het zwartepietendebat over een half jaar weer losbarsten? Of zit dat ook op de bank, naast de zomertijd? P

Alex Passchier

Alex werkt als communicatieadviseur in de ouderenzorg. Zijn creativiteit komt goed van pas in het 2e jaar van de HTF, waar hij de richting Cultuur en Media volgt.

“Alleen maar zeggen ‘dit vind ik’, is nooit genoeg”

Interview met lerarenopleider Barry Mahoney

Door: Bo Kok

Barry Mahoney leidt docenten Maatschappijleer op aan de Hogeschool van Amsterdam en studeerde Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij mag zichzelf sinds 2014 Socratisch Gespreksleider noemen en begint binnenkort met zijn PhD, waarin hij onderzoekt of het socratisch gesprek bij mbo-niveau 4-studenten leidt tot beter kritisch denken. Mahoney pleit voor filosofieonderwijs in het vmbo, vindt denkruimte creëren bij jongeren een vereiste en dwingt leerlingen verantwoordelijkheid te nemen voor het gesproken woord.

Als docent op de HVA leid je toekomstige maatschappijleer docenten op. Hoe zou je jezelf omschrijven als docent en welke houding neem je daarbij aan? “Ik ben een filosofische zeikerd. Een horzel, zoals Socrates ook wel wordt genoemd door zijn geniale, botte maar oprechte manier van waarheidsvinding. Socratisch zeiken is voor mij een houding die ik af en toe aanneem in mijn lessen, waarbij ik leerlingen even laat stoppen met wat ze aan het doen zijn, met wat ze denken. Wat gebeurt hier? Welke aannames doe je en welke argumenten heb je? Ik probeer ze te leren kijken naar hun eigen gedachten en deze heel traag af te pellen. De meeste leerlingen ervaren op zo’n moment een aporie. Uit een bepaalde vraag komt niet altijd een bevredigend antwoord. Leerlingen raken verward en weten niet meer hoe het zit. Ze raken in verwarring over hun eigen ideeën. Eerst

dachten ze zeker over iets te zijn, maar dat is opeens niet meer zo vanzelfsprekend. Het is een prachtig fenomeen om te zien bij die jongelui, waar ik ontzettend van kan genieten. Iemand die twijfelt, die blaast zichzelf niet op. Als je extreem bent, dan twijfel je niet.”

Je pleit voor filosofieonderwijs in het vmbo. Op dit moment wordt het vak filosofie alleen aangeboden op de havo en het vwo. Er heerst het stigma dat filosofie alleen voor denkers, geleerden of intellectuelen interessant is. Wat zou filosofie vmbo’ers kunnen bieden? “Filosofie is het leren inzien dat gedachten tijdelijk zijn. Dat het constructies zijn. Voor alles wat je wilt leren, moet je eerst leren denken. Maar waarom ligt de nadruk in het onderwijs dan vooral op dat leren en niet op het denken? Denkruimte creëren is essentieel en daar is de socratische

Barry Mahoney

methode erg geschikt voor. Uit internationaal onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat kinderen op het vmbo matig scoren op burgerschapcompetenties. Dit zijn 60 procent van onze leerlingen! En juist op het vmbo is er geen ruimte voor een vak als filosofie, waarbij leren nadenken, je mening kunnen beargumenteren en meerdere perspectieven kunnen zien, centraal zouden kunnen staan. Op havo/vwo leren kinderen bij maatschappijleer vooral kritisch denken en reflecteren op bestaande structuren. In het vmbo leren kinderen voornamelijk hoe je je hoort te gedragen in een samenleving. Dat laatste is toch niet wat je wil? Je wil leerlingen zelf leren nadenken, leren hun eigen mening te bekritisseren en leren dat woorden niet gratis zijn.”

“IEMAND DIE TWIJFELT, BLAAST ZICHZELF NIET OP.”

Bedoel je daarmee dat we verantwoordelijkheid moeten nemen voor wat we zeggen? Steeds vaker hoor je het pseudo-argument: ‘Dat is gewoon mijn mening’ en daarmee is het gesprek dan ten einde. Ook veel jongeren blijken goed te zijn in hun mening delen met de rest van de wereld, zonder met gegronde of goed onderbouwde argumenten te komen. “Ja, tegenwoordig kun je zeer makke-

lijk weggkomen met ‘dat is gewoon mijn mening’. Maar zoals Hannah Arendt zegt, zijn woorden die in de buitenwereld terecht komen, direct een aanleiding om het erover te hebben. Leerlingen moeten leren verantwoordelijkheid te nemen over wat ze zeggen en als ze dat kunnen, dan doet wat mij betreft de inhoud er niet toe. Van mij mag alles gezegd worden, zolang we er samen over kunnen praten en kunnen ontleden wat er achter een bepaalde opvatting schuilgaat. Alleen maar zeggen: ‘dit is gewoon wat ik vind’ is dus nooit genoeg. Als je een bepaald standpunt inneemt, bijvoorbeeld dat je tegen homoseksualiteit bent, dan zal je verantwoording moeten afleggen op basis van iets wat we met zijn allen kunnen testen. Hier komt het socratisch gesprek om de hoek kijken. Je zet een onderwerp neer en dat onderzoek je met elkaar. Niet op basis van alleen je eigen ervaring, want ik kan niet onderzoeken hoe jij dat hebt ervaren. Je doet uitspraken en op basis daarvan bepaal je met elkaar of dat logisch is of niet, waar of onwaar. Met elkaar kunnen we dat testen in een wereld die we samen delen. Want die gedeelde wereld, moeten we met elkaar zien vorm te geven.”

ALS WE ALLEMAAL HORZELS WAREN, ZOU DAT DOODVERMOEIEND ZIJN.

Kun je uitleggen wat je zou doen als een leerling op een bepaalde opvatting reageert met 'dit is gewoon mijn mening'? "Afhankelijk van de leerling kun je reageren met: 'Nou, dat vind ik een hele domme opmerking.' Zodra die leerling daar dan op reageert, zeg je: 'Ja, maar dat is gewoon mijn mening. Goed gesprek hebben we, hè?' Of je zegt: 'Ik vind jouw moeder een hoer, dat vind ik gewoon. Leuk gesprek, moeten we vaker doen! We willen zo graag dat onze kinderen een mening vormen, terwijl het soms beter is als je helemaal nog geen mening hebt. Als je even een stapje terugzet en kunt kijken naar wat er nu eigenlijk gebeurt. Dat gaat niet vanzelf, daar moeten leerlingen in getraind worden."

Hoe zie je filosofieonderwijs in het vmbo voor je?

"Filosofie kan best een invulling van burgerschap zijn. Een reeks filosofielessen bij maatschappijleer bijvoorbeeld. Filosofie hoeft niet per se een los vak te worden in het vmbo, er zou binnen verschillende vakken aandacht aan besteed kunnen worden. Ik zie filosofie en leren denken meer als een opdracht, zoals je ook kinderen sociale vaardigheden leert. Het gaat erom dat kinderen meer bedachtzaam het onderwijs verlaten. En niet alleen maar vol met kennis. Liever allebei. Kunnen denken is zo belangrijk."

Je beschrijft jezelf op LinkedIn als horzel. Zouden er volgens jou meer 'horzels' rond moeten lopen in de samenleving? **Mensen die steken, die bevragen, niet alles aannemen, die filosofisch zeiken?** "Ik heb daar eigenlijk nooit zo goed over nagedacht. Interessant is het wel. Op LinkedIn vind ik het erg leuk om voor horzel te spelen. Tegen mijn leerlingen zeg ik vaak 'Op LinkedIn zei ik laatst...' Dat is nu echt een running gag geworden. Laatst had ik op LinkedIn een discussie met de organisatoren van de *black achievement month*, waarin allerlei zwarte sleutelfiguren uit het verleden onder de aandacht worden gebracht bij een breed publiek. Ik vroeg: 'Wanneer is iemand volgens jullie zwart? Zijn mijn zoons zwart met een Surinaamse moeder en een witte vader? Wat verstaan jullie precies onder zwart?' Ik begrijp de hele beweging heel goed en heb respect voor de dingen die zij organiseren, maar ik wil dat er wordt nagedacht over hoe je dingen inkadert. Als ze er niet uitkomen, is dat niet erg, als ze maar die denkruimte pakken. Ik denk dat iedere organisatie wel een horzel kan gebruiken maar ik zou niet durven zeggen of het er meer moeten zijn. Een vriend van mij is een nog grotere filosofische zeiker dan ik en bevraagt echt alles. Dan denk ik wel eens: je hoeft niet alles te bevragen, soms wil ik ook gewoon even iets zeggen. Als we allemaal horzels waren, zou dat doodvermoeiend zijn. Het gaat om een mix van mensen. Mensen die prikkelen, mensen met een sterke mening, mensen die overal aan twifelen en mensen die irriteren. We hebben ze allemaal nodig." P

Bo Kok

Bo is tekstschrijver voor haar eigen bedrijf Boïsme. Daarnaast is zij onderwijsassistent en geeft zowel drama- als filosofielessen voor de groepen 3 t/m 8. Op dit moment is zij bezig met afstuderen aan de HTF in de afstudeerrichting Cultuur & Media.

#maakwerkvanfilosofie

HTF Hogeschool voor Toegepaste Filosofie

HTF

UTRECHT | DEELTIJD | MAATWERK | VERSNELD | LAAG INSTELLINGSTARIEF | ERKEND | LESBEVOEGHEID
FILOSOFIE EN BURGERSCHAP | KLEINSCHALIG | BLENDED LEARNING | LOSSE MODULES ALS PROEFPERIODE

De eerste beroepsopleiding Toegepaste Filosofie in Nederland is geaccrediteerd! Dit betekent dat studenten een erkend propedeuse- en bachelordiploma ontvangen en het aanvragen van levenlanglerenkrediet of lerarenbeurs mogelijk is. Studenten van de richting Onderwijs ontvangen een tweedegraads bevoegdheid Filosofie & Burgerschap (nieuw). De HTF is klaar voor een nieuwe vorm van onderwijs i.v.m. corona en gaat gegarandeerd van start in sept. 2020. Inschrijven is nog mogelijk tot 1 sept.

- BESTUUR, ECONOMIE & DUURZAAMHEID
- CULTUUR & MEDIA
- ONDERWIJS (DOCENT FILOSOFIE EN BURGERSCHAP)
- LOSSE MODULES - TUSSENJAAR

**GOED NIEUWS:
NVAO GEACCREDITEERD**

Filosofie op straat

Filosofie is overal. Deze rubriek bevat voorbeelden van filosofie in het dagelijks leven. Kom je zelf een goed voorbeeld van 'filosofie op straat' tegen? Stuur het aan de redactie en wij drukken het hier af (phronesis@hogeschoolvoortoegepastefilosofie.nl).

“Weegt het leed van duizenden slachtoffers wel op tegen het potentiële verlies aan levensgeluk van miljoenen anderen?”

'Zoveel mogelijk geluk voor zoveel mogelijk mensen'
Volkskrant 6 april 2020

“Door de coronacrisis is er in één klap een eind gekomen aan de grenzeloosheid.”

Joep Dohmen in NRC van 25 april 2020

“Alle ellende van de mensheid komt voort uit het feit dat we er niet in slagen om rustig in een kamer te blijven zitten.”

Blaise Pascal (Brainwash 2 april 2020)

“We moeten accepteren dat het risico van de dood bij het leven hoort”

Interview met Marli Huijer in ScienceGuide (21 maart 2020)